

SUOMEN PERFEKTIN MERKITYKSESTÄ KESKUSTELUAINEISTON VALOSSA

J O H D A N T O

Pohdin tässä artikkelissa kysymystä, mitä uutta aitojen keskusteluaineistojen¹ analysoiminen voi tuoda olemassa oleviin kuvauksiin perfektin merkityksestä ja käytöstä. Tulen osoittamaan, että keskusteluaineisto paljastaa sellaisia suomen perfektin käyttäjiä, joita ei ole havaittu eikä voida havaita, jos tutkimus pohjautuu vain konstruoituihin esimerkkeihin tai kontekstistaan irrotettuihin yksittäisiin perfektilauseisiin. Havaitsemani käytöt liittyvät keskustelun rakenteen ja osallistumiskehikon säätelemiseen: yhtäältä perfekti toimii keinona, jonka avulla puhuja merkitsee lausumansa pe-

¹ Tämän tutkimuksen aineisto on kerätty kahdesta keskustelunauhoituksesta. Toinen on ääninauha opiskelija-solun illanistujaisista; nimitän tätä aineistoa *Syntymäpäiväkutsuiksi*. Toista aineistoa nimitän *Joulukahveiksi*; se on tunnin mittainen videonauhoitus jouluaaton kahvipöydästä, jossa on koolla joukko isäntäparin sukulaisia, yhteensä kaksitoista henkilöä, joista yksi on kaksivuotias lapsi. Olen litteroinut aineistoa katkelmittain yhteensä noin 1 h 15 min. Jokainen katkelma on saanut litterointivaiheessa oman otsikon ja katkelmat on järjestetty kronologisesti ja numeroitu. Tekstissä olevat esimerkit on aina varustettu sen aineistokatkelman otsikolla, josta esimerkki on otettu. Aineistoista tarkemmin ks. Seppänen (1995).

rusteluksi edellä esitetylle väitteelle tai kannanotolle tai osoittaa, että alkava kertomus on osa menossa olevaa kertomusketjua; toisaalta perfektin avulla tarjotaan tilannetta tai tapahtumaa avoimena muiden osallistujien käsiteltäväksi tai tunnustellaan puhujien välisen yhteisen maaperän vahvuutta.²

Lähtökohtanani on Comrien (1976: 52) paljon käytetty määritelmä, jonka mukaan perfektillä ilmaistaan menneen tilanteen merkitsevyyttä puhehetken kannalta (»the perfect indicates the continuing present relevance of a past situation»). Tämä määritelmä näyttää vakiintuneen tempus- ja aspektitutkijoiden yhteisomaisuudeksi; se on esim. Bybeen ym. mukaan yleisesti hyväksytty universaalin perfektin merkitykseksi (Bybee, Perkins ja Pagliuca 1994: 61; ks. myös Dahl 1985). Ajatus siitä, että perfektillä ilmaistaan menneen tapahtuman tai tilanteen merkitsevyyttä puhehetkellä, puhehetken relevanssia, on kuitenkin kohdannut myös vastustusta siksi, että on vaikea osoittaa, mikä tuo relevanssi täsmällisesti milloinkin on. (Ks. Larjavaara 1990: 216; Lindstedt 1983: 246–247.) Nimenomaan tähän kysymykseen etsin ratkaisua keskusteluaineistosta.

Comrie on käsitellyt teoksessaan myös neljää spesifiä tapaa, joilla perfektin yleisluontoinen puhehetken relevanssi ilmenee eri kielissä (mts. 56–61). Ne ovat:

- (i) Tulosta tai seurausta ilmaiseva perfekti (»perfect of result»).
- (ii) Eksperientiaalinen perfekti.
- (iii) Perfekti, joka ilmaisee tilanteen jatkuvan puhehetkellä (»perfect of persistent situation»).
- (iv) Lähimenneisyyteen sijoittuva perfekti (»perfect of recent past»).

Nämä spesifit perfektityypit voidaan nähdä yhtenä tapana, jolla ajatusta puhehetken relevanssista tehdään konkreettisemmaksi: menneellä tapahtumalla on merkitystä puhehetkellä, jos sen seuraukset ovat näkyvissä (i), jos sen aiheuttama muutos vaikuttaa agentin toimintaan edelleen (ii), jos se jatkuu vielä puhehetkellä (iii) tai jos se on ajallisesti hyvin lähellä (iv). Tämä on näkökulma, jossa perfektillä ilmaistua yhteyttä puhehetkeen haetaan tapahtuman sisällön tasolla.

Koska tämä luokitus näyttää toistuvan perfektitutkimuksissa eräänlaisena ohjaavana kehikkona, jonka läpi perfektin ilmaisemaa puhehetken relevanssia tarkastellaan, käsittelem myös sitä keskusteluaineiston kautta ja osoitan, mitkä tekijät aineistossa vaikuttavat kunkin luokan mukaiseen tulkintaan. Ratkaiseviksi tekijöiksi osoittautuvat toisaalta verbin ilmaiseman toiminnan laatu, toisaalta hyvin erilaiset kontekstitekijät alkaen verbin määritteistä meneillään olevaan toimintaan. Aineistoanalyysit vahvistavat kuitenkin Dahlin (1985) esittämää käsitystä merkitysluokkien limittymisestä. Dahlin mukaan käyttäjät ei ole syytä nähdä toisistaan erillisinä, vaan varsinkin luokat i ja iv — siis resultatiivinen perfekti ja lähimenneisyyden perfekti — ovat paljolti päällekkäiset; samoin resultatiivisen ja eksperientiaalisen käytön välinen raja on liukuva. (Mts. 133–134.) Osoitan aineiston avulla sen, kuinka jopa sama esimerkki voidaan nähdä eri käyttöjen edustajana sen mukaan, mistä näkökulmasta sitä katsotaan.

Suomen perfektillä ilmaistusta yhteydestä menneisyyden ja puhehetken välillä on

² Olen käsitellyt tätä aihetta myös suomen kielen jatkokoulutusseminaarissa Sui-tiassa marraskuussa 1995 ja XXIII Kielitieteen päivillä Helsingissä toukokuussa 1996. Kiitän kaikkia niitä, jotka osallistuivat keskusteluun näissä tilaisuuksissa. Erityisesti kiitän Auli Hakulista, Marja-Liisa Helasvuota, Ilona Herliniä ja Virittäjän anonyymiä arvioijaa hyödyllisistä ja rakentavista kommentista ja keskustelusta.

kirjoittanut jo Ikola (1964: 103): »Perfektillä ilmaistua tekemistä tarkataan nykyhetken kannalta, imperfektillä ilmaistua taas menneen ajan kannalta, menneestä ajasta käsin.» Suomen perfektiiä pidetäänkin suhteellisen prototyypin edustajana. Dahlin (1985: 135) luokituksessa suomi kuuluu niihin kieliin, joissa esiintyy hypoteettista perfektin prototyyppiä vastaava kategoria — prototyyppi on luotu paljolti Comrien kiteyttämien merkitysluokkien pohjalta. Suomen perfektiiä myös pidetään yleisesti samankaltaisena erittäin tyypillistä perfektiiä edustavien ruotsin ja englannin kanssa. (Ks. esim. Dahl 1985: 56; Ikola 1964: 102; Larjavaara 1990: 216.) Niinpä on perusteltua käyttää suomalaista keskustelua aineistona, jolla testataan perfektin universaalia merkityksen kuvausta. On myös odotuksenmukaista, että keskusteluaineistosta löytyisi esimerkkejä kaikista neljästä perfektin »tyyppikäytöstä».

Tutkimukseni osoittaaakin, että kaikki neljä Comrien kiteyttämää perfektityyppiä ovat löydettävissä suomalaisesta keskusteluaineistosta, jos etsijä hahmottaa perfektin merkityksen näin ja hakee juuri näitä ennalta lukkoon lyötyjä tyyppisiä. Mutta tätä kautta ei päästä käsiksi kaikkeen, mitä perfektillä ilmaistaan. Keskusteluaineiston tarkastelemisen kautta tarjoutuu toinen näkökulma, jossa yhteys puhehetkeen nähdään sisällön sijasta keskustelun rakenteen ja keskustelussa meneillään olevan toiminnan tasolla.

En pyri tässä artikkelissa uuteen, kattavaan teoriaan suomen perfektin merkityksestä. Haluan ainoastaan osoittaa näkökulman muutoksen hyödyllisyyden kieliopillisten kategorioiden kuvauksessa. Esitän, että oleellista perfektin ilmaiseman puhehetken relevanssin ymmärtämisessä on se, miten käsitetään puhehetki. Keskustelutilanteessa se nykyisyys, johon menneisyys kytketään, on nimenomaan meneillään oleva toiminta, keskustelun topiikit ja rakenteet. Analysoimieni suomen perfektin käyttöjen kautta tulee ilmi se, että perfektin merkitykseksi usein mainittu puhehetken relevanssin ilmaiseminen voidaan käsittää myös toiminnan relevanssiksi: perfektin avulla vuoroa tarjotaan relevanttina sille toiminnalle, joka keskustelussa on meneillään.

AINEISTOSTA JA METODISTA

Keskusteluaineistosta löytyi yhteensä 62 perfektiesiintymää. Olen analysoinut ne kaikki keskusteluanalyysin periaatteiden mukaisesti, tarkastelemalla vuoroa, jossa esiintymä on, osana koko keskustelun muodostamaa kontekstia. Olen tarkkaillut ennen muuta vuoron sekventiaalista asemaa keskustelussa: millaisen sekvenssin osaksi vuoro asettuu ja mikä on sen tehtävä tietynlaisen sekvenssin luomisessa. (Metodista ks. esim. Goodwin ja Heritage 1990, Heritage 1996, Levinson 1983: 284–370; Sacks 1984.)

Ennalta määritettyjen merkitysten hakeminen aineistosta ei ole keskusteluanalyysin hengen mukaista. Harvoin myöskään aineistossa tulee vastaan niin prototyypistä tapausta, että sen edes voisi suoraan rinnastaa kirjallisuudessa esiintyviin konstruoiuihin esimerkkeihin. Koska tarkoitukseni kuitenkin on nimenomaan keskustella perfektin merkityksen kuvauksesta ja osoittaa uuden näkökulman tarve, olen aluksi jäsentänyt tutkimukseni perinteisten luokkien mukaan. Suhteutan havaitsemani keskustelufunktiot ensin perinteisiin sisällöllisiin merkityskuvauksiin ja pohdin niiden kautta perinteisten luokkien rajoja. Artikkelin loppupuolella tuon sitten esiin sellaisia käyttöjä, joita ei voi lainkaan kuvata perinteisten kategorioiden kautta.

PERINTEISISTÄ KATEGORIOISTA KESKUSTELUFUNKTIOIHIN

Käsittelen tässä luvussa aineistoanalyysien kautta ensinnäkin sitä, mikä ohjaa perfektiesiintymän tulkintaa tiettyyn kategoriaan kuuluvaksi. Osoitan, että keskusteluaineistossa perfektin merkityksen kuvaamisessa nousee ratkaisevaksi tekijäksi ensinnäkin verbin ilmaisevan toiminnan laatu. Puhehetkellä jatkumisen tulkinta tarjoutuu helposti, jos toiminta on sellaista, että se jatkuu ajassa prosessinomaisesti ilman selvää lopputulosta, kuten *nauraa* tai *valittaa*. Selvästi muutosta ilmaisevat tai konkreettiseen lopputulokseen johtavat verbit kuten *ostaa*, *vaihtaa paikkaa* tai *viikata pieneksi* saavat resultatiivisen tulkinnan, mentaaliset kuten *oppia*, *kuulla* tai *lukea* taas eksperientiaalisen.

Kontekstitekijät voivat toisaalta helposti ohittaa verbin laadun tulkinnan ohjaamisesa. Yksinkertaisimmillaan kontekstitekijät kuuluvat lauseyhteyteen, ne ovat verbin määritteitä. Monimutkaisempia kontekstitekijöitä ovat vuoron asemaan ja keskustelun rakenteeseen liittyvät seikat sekä se, millaiselle vastaanottajalle vuoro on suunnattu ja millaista osallistumista se projisoi vastaanottajalta.

Osoitan lisäksi, että perinteiset perfektityypit ovat vain yksi näkökulma puhehetken relevanssiin. Jokainen keskusteluesimerkki mahdollistaa myös muita näkökulmia. Käsittelen aineistoanalyysien kautta sitä, kuinka Comrien ja muiden esittämistä spesifioinneista voi aineistossa edetä muunlaisiin selityksiin perfektin funktiosta kussakin puhetilanteessa.

JATKUVUUDESTA AVOIMUUTEEN

Suomen perfektin tyypilliseksi käytöksi mainitaan usein se, että sillä ilmaistaan menneisyydessä alkaneen tekemisen jatkumista puhehetkeen asti tai puhehetkellä (ks. esim. Penttilä 1957: 615; Ikola 1964: 103; Lindstedt 1983: 247). Tämä suomen perfektin käyttö on samanlainen kuin englannin »perfect of persistent situation», yksi Comrien mainitsemista perfektin tyypitapauksista (Comrie 1976: 60).

Tällainen tulkinta tarjoutuu aineistossa helposti silloin, kun perfektissä oleva verbi ilmaisee toimintaa, jolla ei ole selvää lopputulosta. Tällaisia verbejä ovat esim. *nauraa* ja *valittaa*. Esimerkissä 1 toiminnan jatkuminen puhehetkellä on erityisen konkreettisesti esillä, koska nauraminen, johon Noora viittaa, jatkuu meneillään olevassa puhetilanteessa.

1. Syntymäpäiväkutsut: Debyytti, yksinkertaistettu litterointi

01 Veijo:	=.h k(h)issa [s(h)in:gahti
02 Sanna:	[.h(h)h
03	((nauravat 1.2))
04 Noora:	£sä yritit [selvästi [tappaa£ sit(h)ä h(h)]
05 Sanna:	[.h(h) [↑£e:i: oo:£]
06	t(h)ot[t(h)a h(h)
07 ():	[eeh hehheh
08 Leena:	[no mitä teiän isä ja äiti sano.
09 Mella:	nauro.=
10 Raita:	=@ei [se mitä(h)än@ [heh
11 Noora:	[(- -) [

▷

12 (): [joo ei s(h)e [mitä-
 → Noora: [tälle on
 → **naurettu** kyl [tälle en(h)si(h)vis(h)iit(h)ill(h)e
 15 (Sanna): [.h(h)h(h)
 16 Noora: ai(h)ka h(h)uol(h)ell[(h)a
 17 (): [the heh
 18 (): heh heh heh [.hh
 19 Sanna : [.h(h)h[(h)h
 20 Noora : [ei mut se ei ollu ensivi-

Noora ja Veijo, jotka ovat pariskunta, ovat kertoneet kommelluksista, joita sattui, kun Veijo oli ensimmäistä kertaa käymässä Nooran vanhempien luona; Veijon kertomuksen huipennus on rivillä 1. Kertomuksen vastaanottajat käsittelevät kuulemaansa kertomusta nauramalla ja kommentoimalla (r. 2–12); kertomuksen tapahtumahetkeen viitataan verbin imperfektimuodoilla *yritit*, *sano* ja *nauro*. Yksi kommenteista on Nooran riveillä 13, 14 ja 16 naurun läpi tuottama vuoro *tälle on naurettu kyl tälle ensivisiitille aika huolella*. Noora ei tässä vuorossa enää käsittele kertomuksen tapahtumia vaan selvästikin viittaa ajanjaksoon, joka alkaa Veijon menneisyyteen sijoittuvasta vierailusta ja jatkuu nykyhetkeen. Verbi on perfektissä.

Noora käyttää useita keinoja tarjotakseen *nauramista*, johon hän viittaa, vielä puhehetkellä jatkuvana toimintana. Perfekti on yksi niistä. Muita keinoja ovat demonstratiivi *tämä*, joka asettaa ensivisiitin keskustelijoiden lähipiiriin (ks. Laury 1995), ja nauramista luonnehtiva adverbi *aika huolella*, joka korostaa nauramisen toistuvuutta ja jatkuvuutta. Tärkeintä on kuitenkin se, että Noora nauraa puhuessaan: hän tekee tilanteen mimeettisesti jatkuvaksi tuottamalla samaa naurua, josta puhuu. Perfektimuoto on tässä osa prosessia, jolla ei pelkästään osoiteta, että ajankohta, johon viitataan, jatkuu puhehetkellä, vaan konkreettisesti tehdään puhehetki osaksi sitä tapahtumasarjaa, jota käsitellään.

Mutta samalla perfekti on yksi niistä keinoista, joilla puhuja tarjoaa kuvaamaansa tilannetta muiden osallistujien käsiteltäväksi. Noora ei naura yksin, vaan muut osallistujat tulevat mukaan nauruun riviltä 17 alkaen. Noora tarjoaa nauramista puhehetkellä jatkuvana toimintana, ja muut osallistujat vahvistavat tämän merkityksen osallistumalla nauruun ja siten tulemalla mukaan jatkuvuuden luomiseen. Tapahtuma, johon viitataan perfektillä, tarjotaan puhetilanteessa avoimena.

Niinpä esimerkissä 1 perfekti ei ainoastaan mahdollista sitä tulkintaa, että ajanjakso, johon viitataan, ulottuu nykyhetkeen, vaan se on yksi niistä keinoista, joilla puhehetki asetetaan osaksi menneisyydessä alkanutta tapahtumaketjua. Samalla perfekti toimii yhtenä niistä keinoista, joilla muita osallistujia kutsutaan mukaan nauramiseen.

Vastaavanlainen puhehetken ja menneen yhdistäminen tapahtuu esimerkissä 2: puhuja, joka viittaa aikaisemmin kuulemiinsa *valituksiin*, esittää samassa vuorossa mimeettisesti valittamista, niin että puheena oleva valittaminen jatkuu puhehetkellä. Tässäkin tempusvalinnalla säädellään muiden läsnäolijoiden mahdollisuutta osallistua asian käsittelyyn.

2. Joulukahvit: Pikkuhousut

01 Tyyne: sitä (.) nyt kun on ollu noita joulusiivouksia
 → ihmisillä nin °(- -)° yks ja toinen **ov** °valittanu
 03 et° aijjai ku mul on kipee, (.) mul on [niin kipeet
 04 Liisa: [mm.
 05 Tyyne: (.) mullon niin kipee [ni- n:is:ka tai mullon

- 06 (Marja): [phehh
 07 Tyyne: niin kipeä [selkä ja
 08 Raija: [nii
 09 (1.0)

Tapahtuma-aika on jouluaaton iltapäivä, keskustelijat istuvat kahvipöydässä. On puhuttu yhden osallistujan, Raijan, kipeästä selästä. Raijan kuvailtua kipujaan Tyyne vie asian yleisemmälle tasolle: hän kertoo kuulleen monien valittavan selkäkipuja ja liittää kivut joulusiivousten aiheuttamiin rasituksiin.

Jouluaaton kääntyessä iltapuolelle joulusiivousten voi ehkä katsoa sijoittuvan nipin napin menneisyyden puolelle, mutta niiden jättämät jäljet siivoajissa tuntuvat edelleen. Vaikka Tyyne viittaakin rivillä 2 yleisesti joulun alla kuulemiinsa valituksiin, niin valittajiin kuuluu myös Raija, jonka selkäkipua keskustelussa parhaillaan käsitellään. Lisäksi Tyyne esittää valittamista itsekin (r. 3–7 »aijjai ku mul on kipee» jne.), jolloin valitus tavallaan konkreettisesti jatkuu puhehetkellä. Tyyne siis viittaa perfektillä samanaikaisesti menneisyydessä kuulemaansa valittamiseen ja keskustelussa parhaillaan käsiteltävään Raijan selkäkipuun. Näin hän yleistää Raijan tässä keskustelussa esittämän valituksen yhdistämällä sen muihin viime aikoina kuulemiinsa valituksiin: Raijan kokemusta käsitellään tavalla, joka avaa muillekin osallistujille pääsyn kipujen käsittelyyn.

Tässä siis perfektin verrattuna imperfektiin on väljempi, yleisempi. Raija on kertonut oman yksityisen kipukokemuksensa imperfektissä. Kun Tyyne käsittelee asiaa perfektissä, hän tarjoaa sitä jatkuvana, toistuvana ja siten käsittelylle avoimena.

Esimerkit 1 ja 2 osoittavat, että tilanteissa, joissa »perfect of persistent situation» -tulkinta on mahdollinen, se ei välttämättä ole osuvin: näissä tapauksissa se ei kerro kovinkaan paljoa siitä, mitä perfektillä keskustelussa tehdään. Esimerkeissä 1 ja 2 jatkuvuuden tulkintaan liittyy avoimuuden tulkinta, ja perfektin funktioksi keskustelussa paljastuu se, että perfektin avulla yksityinen kokemus tai yhden osallistujan tuottama kertomus muutetaan yhteiseksi puheenaiheeksi, jota kaikki voivat käsitellä.

RESULTATIIVISUUDESTA PERUSTELEVUUTEEN

Jos perfektissä oleva verbi ilmaisee joko konkreettista tai ihmisen tajunnassa tapahtuvaa muutosta, perfektin ilmaiseman puhehetken relevanssin perustaksi tarjoutuu helposti se, että muutoksen seuraukset tuntuvat puhehetkellä. Comrien (1976: 56) luonnehdinta resultatiiviselle perfektille on »a present state is referred to as being the result of some past situation». Mitä konkreettisemmasta ja selvemmin objektin saavasta verbistä on kysymys, sitä yksiselitteisempi resultatiivisuustulkinta näyttää olevan (esim. 3 ja 4). Heti kun on kyse mentaalista muutoksista, resultatiivisen ja eksperimentaalisen perfektin välinen raja hämärtyy (esim. 5). (Vrt. Dahl 1985: 135.) Esimerkissä 3 on hyvin konkreettinen tilanne.

3. Syntymäpäiväkutsut: Hennan päivä

- 01 Noora: =laita se siihe hei.
 02 (0.7)
 03 Leena: aha?,
 04 (0.5) ((kolahdus))
 → Noora: kato ku leivät ov vaihtanu paik[kaa.
 06 (): [hhh<

▷

Samoin esimerkissä 4 perfekti ilmaisee tapahtuman, jonka seurasta puhehetkellä vallitseva tila on.

01 Sanna: ↑tää om <m:ys:[tistä>
02 Henna: [no ↑katoitsä l:aukusta,
03 [sehän nyt] [ois
04 Sanna: [↑ka::toin.]=[
05 Noora: =[mäkin katoin jo sen lauk[kuu.
06 Sanna: [↑ka::toin.
→ ja >sit mul oli mun ihana< nylonkassi joka **oj**
→ jo **viikattu** näin p(h)ieneks se ei v(h)oi olla
09 s(h)iellä,
10 Raita: [hahahaha?
11 Noora: [hehehehe

Seuraavan esimerkin perfektit ovat mielestäni rajatapauksia, jotka osoittavat, kuinka lähellä resultatiivinen ja eksperimentiaalinen tulkinta ovat toisiaan. Myös tässä esimerkissä

perfektilausuma ilmaisee perustelun, tällä kertaa väitteelle, jonka puhuja on juuri esittänyt. Perfekti ilmaisee muutosta, jonka seuraukset tuntuvat puhehetkellä, mutta millainen tämä muutos on, ja miten se liittyy puhehetkeen?

5. Syntymäpäiväkutsut: Kissakertomuksia

- 01 Noora: mut [se oli VAHINgo]ssa osunu.
02 Henna: [°uskomatonta°]
03 Sanna: niin olik[i].
04 Mella: [kyllä ne muuten saa: .h varsinki jos se
05 o i:so koi[ra ni silloin voimaa paljon.]
06 Sanna: [mut ne oli ite (siit) aivan] huolissaan,=
07 Raita: [(mikä koira)
08 Sanna: =se on sgefferi [ja tota (- - -)]
09 Mella: [.hh >mut mu[t]
10 Raita: [aha:. joo:.]
11 Mella: mut ei ei se muute oo vahinko kyllä ne oppii sen.
→ koska ↑meiänki koira **o oppinu** se[n ja mei]än
13 Sanna: [↑ihan tosi,]
→ Mella: koira **o- on oppinu** av:aamaan semmosen raskaan
15 l:jukuoven mikä vedetään.
16 Sanna: joo:.
17 Mella: ni se< (.) työntää ja raapii sitä >sillä lail< et
18 se työntää niin paljon et se pääsis siitä välistä?,
19 (.)
→ Mella: et se **on** niinku ↑**tajunnu** se[n selvä[sti.
21 Leena: [joo, []
22 Noora: [↑kyl meiänki
23 (): [m:
24 Noora: kissa jos ovi oli rakosellaan ni se aina n- (.)
25 [nosti kädet ylös ja aukas [sen näi.
26 Sanna: [joo:. []
27 Mella: [joo:.

Ennen tätä katkelmaa Sanna on kertonut koirasta, joka oli yksin kotona ollessaan avannut vieraalle oven. Rivillä 1 Noora arvelee koiran temppua vahingoksi. Tähän Mella ilmaisee eriyvän kantansa (r. 4–5, 9 ja 11): kyse ei ole vahingosta vaan koirat voivat oppia avaamaan oven. Tätä näkemystään hän perustelee kertomalla omasta koirastaan, joka on oppinut (r. 12–20). Kertominen on merkitty perusteluksi aloittamalla se konjunktioilla *koska*.

Selvästikin koira osaa asian puhehetkellä, koska Mella pian siirtyy kuvaamaan koiran toimintaa preesensissä (r. 17–18). Sen sijaan Noora kuvaa kissansa toimintaa imperfektissä (r. 22, 24–25), mistä tulee selvästi se vaikutelma, ettei kissaa enää ole. Koiran oppiminen ja tajuaminen on siis aiheuttanut menneisyydessä muutoksen, jonka tuloksena koira pystyy avaamaan oven puhehetkellä. Taito avata ovi on nyt myös koiran pysyvä ominaisuus, ja siten nämä perfektit olisivat kai lähinnä eksperimentaalisia; esim. Bybee, Perkins ja Pagliuca luonnehtivat eksperimentaalista tulkintaa seuraavasti: »certain qualities or knowledge are attributable to the agent due to past experiences» (1994: 62).

Mutta myös tässä esimerkissä huomiota kiinnittää se, että perfektissä tapahtuva kertominen on perustelu puhujan aiemmin esittämälle väitteelle. Konteksti on tärkeä kerronnan muotoilussa — asia on esitettävä niin, että sen yhteys meneillään olevaan topiikkiin tulee ilmi. On mahdollista, että koiran oppiminen merkitään perfektillä myös siksi, että sillä ilmaistaan kertomuksen yhteyttä juuri esitettyyn väitteeseen.

▷

Puhtaasti eksperientiaalisen tulkinnan saavat helpoimmin mentaalista muutosta ilmaisevat verbit kuten *oppia*, *huomata* tai *lukea*, koska niiden ilmaisema tulos hahmottuu helposti ominaisuudeksi, jonka agentti on saanut menneiden kokemusten kautta. Aineistossa on useita tapauksia (7 kpl), joissa puhuja tunnustelee puhekumppaneidensa tiedon tai kokemusten tilaa kysymällä »oletteko lukeneet/näht/houmanneet jotain» tai »olenko kertonut teille että». Esimerkki 6 on näyte tällaisesta.

6. Syntymäpäiväkutsut: Liftauskertomuksia

- 01 Sanna: ja ↑sithän< (.) siin ↑sit ku me kysyttiin bussia
02 @voi se meni jo. (0.5) no millon seuraava menee.
03 (.) no ↑huo@m(h)en[n(h)a].
04 Raita: [hmhm hm:=
05 Sanna: =[.heehh hehe .heehh
06 Noora: =[tietenkin. ↑tyhmiä ky[sel(lee).
→ Mella: [ootsä (- -)
→ [lukenu sen päivä]kirja vihreältä [saarelta
09 Sanna: [n(h)ii justii(h).] [
10 Sanna: [oo::n se on
11 i:[hana.
12 (): [just se.
13 (0.5)
14 Henna: >↑täähän oli silloinki↑ ku Me-< .hh Mella ja minä
15 oltiin Englannissa ja [m° kysyttiin (.) missä] me
16 (Noora): [(- - -)]
17 Henna: oltiin Skaaborossa?,

Riveillä 1–3 on kertomuksen loppu; Sanna lopettelee kertomusta matkaseikkailustaan Skotlannissa. Kertomusta evaluoidaan yhdessä: Raita nauraa (r. 4), Noora kommentoi ironisoiden (r. 6). Seuraava vuoro kertomuksen käsittelyssä on Mellan kysymys (r. 7–8).

Mella kysyy Sannalta, onko tämä lukenut teoksen Päiväkirja vihreältä saarelta. Kysymys on tulkittava niin, että Mella tunnustelee Sannan tiedollista tilaa suhteessa kyseiseen teokseen: oletko lukenut, siis tunnetko kirjan? Sikäli perfektin voisi tässä ajatella ilmaisevan tietoa, joka agentilla on menneen kokemuksen seurauksena, tai pikemminkin kyselevän, onko sitä. Mella tunnustelee, onko Sannalla kokemusta, joka aiheuttaisi sen, että hänellä olisi tietoa kirjan sisällöstä. Sanna vastaa myöntävästi ja esittää saman tien kirjaa arvottavan kannanoton: hän paitsi sanoo myös osoittaa lukeneensa sen. Aihe ei kuitenkaan jatku sen pidemmälle, vaan Henna aloittaa uuden kertomuksen.

Tiedon tilan tunnusteleminen on usein tarpeen sen vuoksi, että selvitetään, mikä on kunkin osallistujan pääsy käsiteltävään aiheeseen. Siten tämäntyyppiset eksperientiaaliset perfektit liittyvät puhujien välisen yhteisen maaperän luomiseen. Jos molemmat ovat lukeneet saman kirjan, keskustelu kirjasta muodostuu erilaiseksi, kuin jos ainoan lukeneen täytyy aloittaa kirjan referoimisesta. Samoin seuraavassa verbi *kertoa* saa eksperientiaalisen tulkinnan siksi, että puhuja tarkistaa kysymyksellään, onko hän jo aiemmin kertonut asian, ts. tietävätkö muut sen jo vai voiko sitä käsitellä uutisena.

7. Syntymäpäiväkutsut: Otettais kissa

- Sanna: ↑.hjoo: **oonk** mä **kertonu** teille et mä saisin
 02 keväällä pupun?,
 03 (0.3)
 04 Leena: oh[o
 05 Raita: [no ka:i sä] otat<.=
 06 (): [(keneltä)]
 07 Leena: =sehä ois ki:[va.
 08 Sanna: [mun oppilaalta?=
 09 Noora: =ha ha [.hh
 10 Sanna: [>se kysy mult< niinku varmaan toisella
 11 oppitunnilla [£ tai ensimmäisellä £] ↑haluutsä
 12 Mella: [£(N(h)oorä on jo ihan)£]
 13 Sanna: pupun.

Kun muiden reaktioista (r. 4 ja r. 6) voi päätellä, että paikalla on sellaisia osallistujia, jotka eivät tiedä jutun yksityiskohtia, Sanna alkaa kertoa tarkemmin.

Muiden muutosta ilmaisevien verbien kuin mentaalisten tulkinta on helpommin resultatiivinen kuin eksperimentiaalinen. On kuitenkin mahdollista, että myös lausuman muoto ja verbin persoona vaikuttavat osaltaan tulkintaan. Tämän luvun esimerkit ovat kysymyslauseita ja persoonana on ensimmäinen tai toinen. Edellisen luvun viimeinen esimerkki, koiran oppimista käsittelevä, on ehkä lähempänä resultatiivisuutta siksi, että on kyse kolmaspersoonaisesta väitelauseesta, jossa oppija ei ole ihminen eikä keskustelun osallistuja. Toisaalta taas oman kokemuksen esittäminen voi antaa melkein millaiselle verbille hyvänsä myös eksperimentiaalisen tulkinnan, jos vain verbi on sellainen, että sillä voi ilmaista inhimillistä kokemusta. Palaan tähän kysymykseen luvussa, joka käsittelee perustelun tai selityksen tarjoamista (s. 16–).

YHTEENVETO

Tässä jaksossa esitetyt analyysit osoittavat, että perfektin perinteisistä merkityskategorioista voi lähteä, mutta niihin ei voi jäädä. Kategoriat eivät todellakaan ole toisistaan erillisiä, vaan ne havainnollistavat sitä, miten yleinen puhehetken relevanssin ilmaiseminen manifestoituu erityyppisten verbien yhteydessä ja eri puhetilanteissa.

Toisaalta, vaikka kategorioiden mukaisia merkityksiä löytyy, niin niiden mukaan luokitteleminen ei kerro kaikkea suomen perfektin ilmaisuvoimasta. Kun esiintymiä lähestyy toisesta näkökulmasta koko kontekstin huomioon ottaen, löytyy kunkin käytölle myös muunlaisia tulkintoja: puhuja tarjoaa asiaa avoimena muiden käsiteltäväksi, merkitsee lausumansa perusteluksi esittämälleen väitteelle tai antamalleen neuvolle tai hakee yhteistä maaperää vastaanottajien kanssa. Kaikissa näissä esimerkeissä perfektillä osoitetaan vuoron relevanssia keskustelussa meneillään olevan toiminnan kannalta: käsitelläänkö aihetta yhdessä, miten vastaanottajat osallistuvat, mitä lausumasta seuraa osallistujien toiminnan kannalta. Puhehetken relevanssi on toiminnan ja keskustelun rakenteen relevanssia.

Seuraavaksi vaihdan näkökulmaa ja alan tarkastella sitä, kuinka kontekstitekijät ohjaavat perfektiesiintymän tulkintaa. Yksinkertaisimmillaan kontekstitekijät ovat verbiin liittyviä määritteitä. Monimutkaisempia kontekstitekijöitä ovat vuoron asemaan ja kes-

▷

kustelun rakenteeseen liittyvät seikat sekä se, millaiselle vastaanottajalle vuoro on suunnattu ja millaista osallistumista se projisoi vastaanottajalta.

KONTEKSTIN VAIKUTUS PERFEKTIN TULKINTAAN

Tässä luvussa keskityn siihen, kuinka perfektimuodon esiintymäympäristö vaikuttaa puhehetken relevanssin konkreettistumiseen. Ensimmäiseksi käsittelen verbiin liittyviä määritteitä. Perfektiin perinteisesti liitetystä tulkinnoista »recent past» näyttää aineistossa olevan pikemminkin määritteiden ja muun esiintymäympäristön varassa kuin aikamuodon valinnassa sinänsä. Sama näyttäisi koskevan suomen perfektin evidentialista tulkintaa.

Toiseksi keskityn perfektilausuman sekventiaaliseen asemaan keskustelussa. Osoitan, että tietyissä sekventiaalisissa asemissa puhehetken relevanssi manifestoituu nimenomaan rakenteellisen ja/tai temaattisen relevanssin merkitsemiseksi niin, ettei perinteisten kategorioiden mukaista sisällöllistä yhteyttä perfektillä ilmaistun tapahtuman ja puhehetken välillä tarvitse välttämättä olla.

Lopuksi haluan vielä tuoda korostetusti esiin sen näkökulman, että kaikki edellä esitetty on nähtävä suhteessa siihen, kuinka osallistujat itse säätelevät aikamuodon valinnan merkitystä. Perfektin ilmaisema puhehetken relevanssi ei ole mikään automaatti, jonka tarkemman laadun voisi suoraan määritellä verbin ilmaiseman toiminnan laadun, verbiin liittyvien määritteiden ja lausuman sekventiaalisen aseman perusteella. Se, millaiseen toimintaan tai rakenteeseen lausuma yhdistetään, on osallistujien säädeltävissä: puhuja voi tarjota tiettyä, verbin laadusta riippumatonta tulkintaa, jonka muut osallistujat voivat vahvistaa omalla toiminnallaan.

TOISTUVUUTTA TAI LÄHEISTÄ AIKAA ILMAISEVAT ADVERBIT

Edellisessä luvussa (s. 5–) näytettiin, kuinka prosessinomaiset, ajassa jatkuvaa toimintaa ilmaisevat verbit saavat helposti tulkinnan »perfect of persistent situation», kun taas muutosta ilmaisevat saavat helposti resultatiivisen tai eksperientiaalisen tulkinnan. Mutta toistuvuutta ilmaiseva adverbi voi tehdä mistä tahansa verbistä habituaalisen, jolloin perfektin tulkinta on samanlainen kuin prosessiverbeillä.

Aineistossani perfektin kanssa esiintyvät, toistuvuutta ilmaisevat adverbit, kuten *aina*, *yleensä* ja *usein*, saavat aikaan sen, että toiminta ymmärretään prosessiksi, joka voi vielä jatkua. Esimerkissä 8 näkyy, kuinka adverbien käyttäminen toimii yhdessä tempuksen kanssa.

8. Syntymäpäivät: Tsatsiki

- 01 (): mitä se on=
02 Henna: =tsatsikia.
03 Leena: a[h_{aa}:: no: ki[va.
04 Raita: [ai (- -) [
05 Mella: [v_{alt}tava [k_{ul}ho.
06 Henna: [h_ir:vittävän löysää >k^oska se
07 on nt< tavallisesta jukurtista ja .hh ↑em m_inä tie^da

- 08 miten se ei valunu.
 09 Sanna: <^oai[jjaa^o>
 10 Leena: [(hei sä-)] teiksä rahkast sitä enne,
 11 Henna: [(- -)]
 → Henna: .mthh Sanna **teki sillon** rahkasta **sillon**: hh **kerran**.
 13 (0.5)
 14 Leena: ↓joo:..
 → Sanna: tai mä **oon tehny yleensä aina**.

Keskustellaan tarjolla olevasta tsatsikista. Ensin Henna muistelee tiettyä kertaa, jolloin Sanna teki tsatsikia rahkasta (r. 12): lausuman aikamuotona on imperfekti, ja siihen sisältyy tiettyyn menneeseen hetkeen viittaava ajanmääre *sillon kerran*. Sitten Sanna itse korjaa tiedon yleisemmälle tasolle: hän ei tehnyt tsatsikia rahkasta ainoastaan sinä yhtenä tiettyinä kertana, vaan hänellä on yleensä tapana tehdä tsatsiki nimenomaan rahkasta (r. 15). Sannan lausumassa aikamuotona on perfekti, ja se sisältää adverbittä *yleensä* ja *aina*. Sanna ei siirry muistelemaan tiettyä tekemäänsä tsatsikia vaan jatkaa yleisellä tasolla keskustelua eri tavoin tehtyjen tsatsikien ominaisuuksista.

Määritteet myös ohjaavat tulkintoihin, joita pelkkä aikamuodon valinta sinänsä ei välttämättä herättäisi. Perfektin mahdollisuutta esiintyä yhdessä ajallisesti läheiseen menneeseen hetkeen viittaavien adverbien kanssa siitä huolimatta, että kaukaisemmat tiettyyn menneeseen hetkeen viittaavat määreet eivät sen yhteydessä käy, on pidetty osoituksena siitä, että yksi perfektin peruskäyttötapa on lähimenneisyyteen viittaaminen (»perfect of recent past«). (Ks. Comrie 1976: 60.) Dahl (1985: 133–134) kuitenkin toteaa, että tätä perfektityyppiä on vaikea erottaa toisaalta resultatiivisesta perfektistä ja toisaalta siitä, että perfektillä ilmaistaan ajanjaksoa, joka ei ole päättynyt puhehetkellä. Aineiston analysoiminen osoittaa, kuinka totta tämä on. Tilanteita, joissa nimenomaan lähimenneisyyteen viittaaminen pyrkisi tarjoutumaan motivaatioksi perfektin valinnalle, oli aineistossani vain yksi. Siinä tulkinnan saa aikaan nimenomaan lähihetkeen viittaava adverbi.

Esimerkki 9 on aineistoni ainoa, jossa »lähimenneisyys» vaikuttaa keskeisimmältä motivaatiolta aikamuodon valintaan — nimenomaan ilmaistun asian uutisarvon takia.

9. Syntymäpäiväkutsut: Pupu

- 01 Sanna: ↑ootteste te nähny hei Suomen Luonnon mainosta?,
 02 (.)
 03 Sanna: teiän pitäis eri[tyises[ti pupuista puheenollen=
 04 Leena: [°ei.° [en.
 05 Raita: [en.
 06 Leena: =>tykkääks pupuista,<=
 07 Mella: =onks se joku uus=
 08 (): =ehheh [hehheh ha[ha
 09 (): [heh heh [hah
 → Sanna: [on. se [on just] ilmestyny.
 11 (): [(- - -)]
 12 (0.3)
 13 Mella: aha[a.
 14 (Raita): [hihi[hi
 15 Sanna: [SE ON AIVAN ihana

Tässä Sanna tarjoaa topiikiksi vasta ilmestynyttä Suomen Luonnon mainosta. Kysymällä, ovatko toiset nähneet sitä (r. 1), hän implikoi sen uutuutta — kauan esillä olleesta ju-

listeesta ei tällaista tarvitsisi kysyä.³ Mella tarttuukin juuri tähän implikaatioon ja varmistaa tulkintansa kysymällä suoraan, onko juliste uusi (r. 7). Vastauksessaan Sanna viittaa julisteen ilmestymisajankohtaan adverbilla *just* ja perfektillä (r. 10) ilmaisten näin vieläkin julisteen uutuutta ja uutisarvoa.

Ilman juuri menneeseen hetkeen viittaavaa adverbia *just* verbin *ilmestyä* perfektin tulkinta voisi yhtä hyvin olla resultatiivinen: lehti on ilmestynyt, siis se on olemassa puhehetkellä. »Recent past» tai »hot news» -tulkinta näyttäisi siis tässä tulevan enemmän ympäristöstä kuin itse perfektistä — sen aikaan saamiseen tarvitaan lähiaikaa ilmaiseva adverbi.

PERFEKTIN EVIDENTIAALINEN TULKINTA

Suomen perfektin evidentialiseen käyttöön on kiinnitetty kirjallisuudessa paljon huomiota (ks. esim. Penttilä 1957: 615; Ikola 1964: 105–106; Kuiri 1984: 225–232; Larjavaara 1990: 237; Helasvuo 1991). Koska myös pluskvamperfektiä käytetään evidentialisesti, näiden kahden tempuksen välistä merkityseroa tässä tehtävässä on myös käsitelty. Jo Penttilä (1957) on esittänyt näkemyksen, jota aineistoni vahvistaa: Pluskvamperfektillä merkitään, että tieto on peräisin jostain muusta lähteestä kuin puhujalta itseltään, usein lähde on nimetty. Sen sijaan perfektillä ilmaistaan »että sanottu sisältää puhujan tai kirjoittajan päätelmän, tutkimustuloksen, oletuksen, ja että sanottu siis ei perustu puhujan välittömään tietoon» (mts. 615). Näin jo Penttilä on ilmaissut sen myöhemmin korostetun seikan (ks. esim. Larjavaara 1990: 236), että suomen perfekti on evidentialina ensisijaisesti inferentiali eikä toiselta kuulemista ilmaiseva.

Tässä valossa ei ole ihme, että aineistoni ainoat selvästi evidentialista merkitystä ilmaisevat perfektit (4 esiintymää) ovat tilanteista, joissa kuvitellaan yhdessä, mitä on voinut tapahtua. Esiintymistä kolme sisältyy seuraavaan katkelmaan, jossa jälleen ihmetellään Sannan kadottamien juustojen kohtaloa (vrt. esimerkkiin 7).

10. Syntymäpäiväkutsut: Sannan taskut

- 01 Sanna: ja >sit mul oli mun ihana< nylonkassi joka oj jo
 02 viikattu näin p(h)ieneks se ei v(h)oi olla
 03 s(h)i[ellä,
 04 Raita: [hahaha[ha?
 05 Noora: [hehehe[he
 06 Sanna: [.hhhh ↑mä oon **ihan varma** et↑
 → mä **oon ottanu** jote ki siit kassist k(h)ii
 08 [j_a s_i t n(h)e **o(h)n t(h)ippunu** [.hhh
 09 (): [heh []
 → Noora: [>tai sit sä **oot**
 → [jättäny hei< ne kas:]salle,=
 12 (): [↑(onks kukaa —)]
 13 (): = (- - [-)
 14 Sanna: [en: koska mä muistan ku mä lai[toin<
 15 Leena: [(muistaks
 16 sä ku) Heksu jätti kassalle kaikki [(ostokset)
 17 Sanna: [joo s_illaiham

³ Rivillä 1 esiintyvä perfekti on tyypillinen esimerkki eksperientiaalisesta perfektistä, jolla tiedustellaan toisten osallistujien tietojen tai kokemusten tilaa keskustelun pohjaksi ja siten luodaan yhteistä maaperää — ks. lukua »Eksperientiaalisuudesta yhteisen maaperän luomiseen» (s. 10–).

18 mulle nyt hyvä ihme käy aika usein.

Sannaa on kovisteltu juustojen katoamisesta; viimeksi Henna on kysynyt, onko hän katsonut, etteivät juustot ole laukussa. Riveillä 1–3 Sanna tuo vielä esiin yhden mahdollisen paikan, nylonkassinsa, mutta toteaa samalla, etteivät juustot voi olla siellä. Sitten hän kertoo arvelunsa tai päättelynsä siitä, mitä juustoille on täytynyt tapahtua (r. 6–8): *↑mä oon ihan varma et↑mä oon ottanu joteki siit kassist k(h)ii j_a s_it n(h)e o(h)n t(h)ippunu.*

Sannan lausuma on merkitty päättelyksi paitsi tempuksen valinnalla myös modaali-aineuksen *ihan varma* sisältävällä aloituksella: Sanna ei esitä juustojen putoamista kassista paljaana tosiasiana vaan asiana, jonka todennäköisyyteen hän ottaa kantaa. Noora esittää sitten toisen mahdollisuuden samassa arvelumoodissa (r. 10–11) merkiten lausuman sa arveluksi perfektillä ja sitomalla sen edelliseen arveluun konjunktioilla *tai*.

Näissä lausumissa on siis muutakin päättelyä tai arvelua osoittavaa ainesta kuin aikamuoto. Kontekstissa, jossa perfekt esiintyy, on ilmaistu päättelyä tai kuvittelua, menneen tapahtuman rekonstruoinnista nykyhetkestä käsin. Ilman modaali-ilmausta *ihan varma* Sannan kertoma *mä oon ottanu* olisi mahdollista käsittää myös totena tarjotuksi. Evidentiaalinen merkitys ei siten tule perfektistä sinänsä vaan ympäristöstä, päättelykontekstin luomisesta, joka kerran asetettuna mahdollistaa perfektin jatkumisen yhteisessä kuvittelussa.

Lisäksi aineistossani on kolme tapausta, joissa ensimmäisellä lukemisella voisi ajatella olevan kysymys siitä, että puhuja merkitsee kertovansa toisen käden tietoa. Niissä puhuja alkaa kertoa johonkin muuhun henkilöön liittyvää kertomusta, jonka tapahtumista ei ole itse ollut todistamassa. Esimerkki 11 on tyypillinen tällainen.

11. Syntymäpäiväkutsut: Jossun äiti

- Noora: mut pahimman **on tehny** Jossun äiti.
 02 (.)
 03 (): n[o
 04 (): [n[o
 05 Noora: [Jossu vei ensin[mäis-]
 06 Leena: [>kuka] o< Jossu.
 07 Noora: se o se joka on siel Ruoko[lahdel]la. (.) ja tota
 08 Leena: [a:ha]
 09 Noora: noi ni poja depyytille?, äitee tuli vastaa sitt#e:#
 10 (.) papiljotit pää[ssä ja Ekaamee (.) viiskyt
 11 (): [ä(h)
 12 Noora: vuotta vanha:<£ (.) tämmönen< aamutakki: päällä,

Noora ei ole ollut paikalla, kun Jossu on vienyt poikaystävänsä ensivierailulle kotiinsa, vaan on kuullut kertomuksen jostakin, joko Jossulta itseltään tai joltain toiselta, jolle Jossu on kertonut sen. Voisi ajatella, että kertomuksen aloituksessa perfektillä merkitään se, että kertomus on muilta kuultu.

Tässä kuitenkin on paljas perfekt, ilman modaaliaineiksia. Laajemman tarkastelun kautta tällaisten esimerkkien tulkitseminen evidentiaalisiksi alkaakin horjua. Käy nimitäin ilmi, että puhujat aloittavat usein perfektimuotoisella lausumalla myös sellaisen kertomuksen, jossa he itse ovat päähenkilönä ja jossa perfekt siis ei voi olla inferentiaali. Näitä tapauksia käsittelen luvussa »Toisen kertomuksen» aloittaminen (s. 17–).

▷

LAUSUMAN SEKVENTIAALINEN ASEMA:
PERFEKTIN FUNKTIO
KESKUSTELUN JÄSENTÄMISESSÄ

Olen edellä käsitellyt tapauksia, joissa perfekti voidaan tulkita perinteisten mallien mukaan mutta joissa sillä osoittautuu olevan myös keskustelun rakennetta tai osallistumishikkoa säätelevä funktio, jos näkökulmaa vaihtaa. Seuraavaksi keskityn näihin »keskustelumerkityksiin». Osoitan, että perfektille löytyy »puhehetken relevanssin» merkitys riippumatta siitä, onko perfektilä ilmaistun tapahtuman ja puhehetken välillä sisällöllistä yhteyttä vai ei.

Adverbeja käsittelevässä jaksossa kävi jo ilmi, että perfektin merkityksen tulkintaan vaikuttaa suuresti se, millaisessa kontekstissa perfektimuoto esiintyy: toistuvuutta ilmaiseva adverbi tekee verbistä habituaalisen, modaaliadverbit luovat kuvittelukontekstin, jossa perfekti tulkitaan evidentialaisesti. Mutta verbin määritteet ovat vain hyvin rajoittunut osa kontekstia. Kun tarkastelee, kuinka perfekti asettuu osaksi laajempaa keskustelukontekstia, huomaa funktioita, jotka eivät tule ilmi lausetasolla tarkasteltuina. Nämä funktiot liittyvät keskustelun rakenteen säätelemiseen. Perfektilä ilmaistaan puhehetken relevanssia siten, että sen avulla merkitään vuoro relevantiksi meneillään olevan keskustelun kannalta.

PERUSTELUN TAI SELITYKSEN TARJOAMINEN

Luvussa »Resultatiivisuudesta perustelevuuteen» on jo ollut esillä se näkökulma, että perfekti voi toimia keinona, jolla puhuja osoittaa, että hänen vuoronsa liittyy kesken olevaan rakenteeseen ja että vuoro on tulkittava yhteydessä siihen toimintaan, joka juuri on meneillään. Esillä oli esimerkkejä siitä, kuinka perfektilausuma ilmaisee asiointilan, joka on merkittävä tilanteessa edellytetyn toiminnan kannalta (esimerkit 3 ja 4), ja kuinka perfektilä aloitetaan kertomus, jonka funktiona on perustella puhujan esittämää väitettä (esimerkki 5).

Seuraavassa esimerkissä perfekti esiintyy lausumassa, jolla puhuja ilmaisee, mitä kautta hän on saanut tiedon, jonka perusteella hän voi ottaa kantaa käsiteltävään asiaan (r. 9–10). Vuoro on siten tulkittava saman puhujan rivillä 4 esittämään kannanottoon liittyväksi.

12. Joulukahvit: Asunto

- 01 Sini: ja sitte toi on aika i:so ja<
02 (Tyyne): mm::.
03 Sini: ja sit siin o hirmu kauniit maisemat.
04 Tyyne: nii [siin on ihana luonto kyl,
05 Raija: [<vo:i: miten kiva joo[:>
06 Sini: [joo::,=
07 Raija: =.jo[o
08 Sini: [joo.=
→ Tyyne: =min oon lapsena hiihtänyp paljon niillä
10 seuduilla.
11 (Sini): joo::?,
12 Keijo: TEHÄ asuite sii[nä<
13 Liisa: [on s:aunat ala:kerrassa ja?,

- 14 Keijo: Tyynehän asu siinä ylhällä,
 15 Liisa: uusittu <↓keit[tiö justiin on]
 16 Sini: [↑nii::
 17 Tyyne: [juu siinä isolla mäellä,]

Tässä esimerkissä Sini kuvailee perheensä uutta asuntoa. Esimerkin alussa hän tuo esiin kaksi hyvää puolta: asunto on aika iso ja siinä on kauniit maisemat ympärillä. Tämän jälkeen Tyyne ja Raija esittävät kommentteja. Kun Raija rivillä 5 sanoo <vo:i: miten *kiva joo::*>, hän ilmaisee ihastelunsa tavalla, joka on aivan yleisluontoinen: hän ei poimi kumpaakaan Sinin esittämistä asioista erikseen käsiteltäväksi eikä osoita itsellään olevan mitään omaa, Sinin kuvauksesta riippumatonta tietoa asunnosta. Sen sijaan Tyynen vuoro rivillä 4 *nii siin on ihana luonto kyl* sisältää kannanoton, joka sekä poimii käsiteltäväksi nimenomaan asunnon ympäristön että osoittaa, että Tyynellä on omakohtaista tietoa, jonka pohjalta hän voi ottaa siihen kantaa. Tyynen seuraavassa vuorossa rivillä 9 tuleekin selitys sille, miksi hän voi ottaa kantaa asunnon ympäristöön: *min oon lapsena hiihtänyp pal'jon niillä seuduilla*. Lausuman aikamuotona on perfekti.

Minkälaista puhehetken relevanssia tämä perfekti ilmaisee? Kun noin 80-vuotias Tyyne sanoo hiihtäneensä puheena olevalla seudulla lapsena, hän ei ilmaise puhehetkellä jatkuvaa tai aivan lähimenneisyyteen sijoittuvaa tapahtumaa. Sen sijaan hän tuo ilmi kokemuksen, jonka kautta tieto keskustelussa puheena olevien maisemien ihanuudesta on tullut. Perfekti voidaan tulkita eksperimentaaliseksi (vrt. lukuun »Eksperimentaalisuudesta yhteisen maaperän luomiseen«), mutta tällainen merkitysleima ei vielä kokonaan kuvaa sen funktiota tässä keskustelutilanteessa.

Ennen muuta on kyse siitä, että Tyyne tuo ilmi asian, joka oikeuttaa hänen aiemmassa vuorossa esittämänsä kannanoton tai selittää, miksi hän pystyi ottamaan kantaa. Perfektillä ilmaistaan kokemus, jonka perusteella puhujalla on omakohtaista tietoa siitä asiasta, jota keskustelussa parhaillaan käsitellään, ja samalla perfekti toimii keinona osoittaa, että vuoro on tulkittava perusteluksi puhujan edellä esittämälle kannanotolle. Perfektin käytön kautta vuoro siis merkitään relevantiksi meneillään olevan keskustelun kannalta, ja se sidotaan saman puhujan aiempaan vuoroon ja sitä kautta meneillään olevaan topiikkiin tavalla, jota esimerkiksi imperfektin käyttäminen ei tekisi.

Esimerkistä 12 käy siis ilmi, että perfektin ilmaisema puhehetken relevanssi voi olla myös keskustelun rakenteeseen liittyvää: perfektillä merkitään vuoron yhteys meneillään olevaan topiikkiin ja vuoron sopivuus juuri siihen rakenteelliseen kohtaan, jossa se tuotetaan. Tämä perfektin funktio tulee erityisen selvästi esiin silloin, kun perfekti esiintyy kertomuksen aloituksessa. Tällaisia tilanteita käsitellään seuraavassa luvussa.

»TOISEN KERTOMUKSEN» ALOITTAMINEN

Aineistossani on joukko tapauksia (9 kpl), jotka eivät kerta kaikkiaan sovi perinteiseen perfektin merkityksen kuvaukseen. Siitä huolimatta niissä on mielestäni näkyvissä perfektin keskeinen merkitys, menneen tapahtuman merkitseminen relevantiksi puhehetken kannalta. Tapaukset muodostavat keskenään homogeenisen ryhmän. Ne esiintyvät lausumissa, joiden sekventiaallinen asema keskustelussa on hyvin samankaltainen: kaikki ovat kertomuksen aloituksia.

Esitän tässä lyhyesti kolme tapausta, joista kahta analysoin sitten tarkemmin.

▷

13a. Syntymäpäiväkutsut: Debyytti

→ Noora: =**on** meiän äiti **pudottanu** kerran **l**amppelin suoraan
 02 kissan maito[kuppii].=
 03 (): [eh(h)]
 04 Sanna: =hi hi hi .hh
 05 Noora: semmose (0.3) [paksun p(h)osl(h)iinik(h)ip(h)on
 06 Sanna: [.ih .ih .hhh
 07 Noora: v(h)ie(h)l hi [hi
 08 Sanna: [.h(h)h[hh
 09 Noora: [se yritti **tähdätä** sitä (.)
 10 **koukkuun** katossa [ja meni **h**utiks.
 11 Leena: [joo:, [joo:.

14. Syntymäpäiväkutsut: Liftauskertomuksia

→ Leena: >mä **oon** kerral **liftannu**^t tuolla< (.) ku mä **oon ollu**
 02 **töissä** **Gotlannissa**?, (.) lähellä **Viisbyytä**,=>tai siin
 03 oli< **jotain kahdeksantoist kilometrii** (0.3)
 04 °Vi:sbyysee°,=st me kerran l- **liftattii** yö:lä,
 05 (Sanna): [↑mm::?
 06 Leena: [lauantai iltana kotii. (.) ni kyl:lä **vähäm pelotti**.=
 07 =>koska sielloli< nii hirveev vähäl liikennet[tä.
 08 Sanna: [mm:m.
 09 Leena: ja (.) sitte: (1.0) °sit ei niinku° **mitä**: olis voinu
 10 °sitte° >Siin oli< ihan **tiety**mättömillä teillä.

15a. Syntymäpäiväkutsut: Suklaarasiat

01 Noora: ↑heh heh [heh heh
 02 Leena: [mut-
 03 Leena: **mä oon**<=
 04 Sanna: =.aah=
 → Leena: =mä **oon unohtanu** junaan sillon **kaks** vuot **takaperin**
 06 joulunaikaan ni (.) krhm **viis** Marabuun
 07 suklaakonvehtirasiaa jotka mä
 08 [olin[**ostanu** äitini puolesta]=
 09 (): [äts [hhh
 10 Sanna: [<hjr:vee:tä>hh]

Narratiivin ensimmäisestä lauseesta sanotaan, että se on nimenomaan aikasuhteiden osalta erilainen kuin muut. Ensimmäisen lauseen funktiona on asettaa aika, jossa kertomus tapahtuu. Sitä seuraavien lauseiden temporaalinen viitepiste määräytyy edeltävän kontekstin perusteella. (Vrt. Dahl 1985: 112.) Jokainen näistä esimerkeistä sisältääkin menneeseen aikaan viittaavan adverbiaalini. Kahdessa ensimmäisessä adverbiaalina on *kerran*, joka puhujan kannalta viittaa tiettyyn, ainutkertaiseen menneeseen hetkeen (siihen hetkeen, jolloin Nooran äiti pudotti amppelin kissan maitokuppiin, tai siihen lauantai-iltaan, jolloin Leena liftasi Visbyn lähistöllä), mutta jolla puhuja samalla ilmaisee, ettei kuulijan ole tarpeellista ajoittaa tuota hetkeä tarkemmin. Kolmannessa esimerkissä mennyt hetki määritellään hyvin tarkasti: *sillon kaks vuotta takaperin joulunaikaan*. Perinteisten kuvausten mukaan prototyyppisen perfektin ei pitäisi sietää samassa lauseessa tiettyyn menneeseen hetkeen viittaavia adverbeja (ks. Dahl 1985: 137; vrt. myös Larjavaara 1990: 222) eikä siis varmasti ainakaan menneen hetken yksityiskohtaista määrittelyä, kuten kolmannessa esimerkissä tapahtuu. Miksi lauseet kuitenkin ovat perfektissä?

Keskustelunanalyysin näkökulmasta kertomuksen aloittaminen ei ole suinkaan vain aikasuhteiden asettamista. Kertomuksen aloituksessa on kyse aina myös tilan luomisesta pitkälle vuorolle ja puhetilanteen osallistumiskehikon uudelleen järjestämisestä niin, että yksi saa kertojan roolin ja muut asettuvat vastaanottajiksi. (Ks. Goodwin 1981 ja 1984; vrt. myös Seppänen 1995.) Toisin kuin haastattelutilanteissa, joissa joku pyytää toista kertomaan jotain ja on valmiiksi asettunut kuuntelemaan kertomusta, arkipäivän tilanteissa kertojan on yhteistyössä muiden osallistujien kanssa merkittävä kertomuksensa merkitys keskustelussa, sen kerrottavuus (*tellability*, ks. Sacks 1992 [1968]: 12; vrt. myös Purra ym. 1991).

Kertomukset tulevat keskustelussa usein sikermänä tai kertomusketjuna: yksi kertomus kirvoittaa toisen samaan teemaan liittyvän kertomuksen. Aineistoni kertomusta aloittavissa perfekteissä on huomattavaa myös se, että ne aloittavat aina ns. toisen kertomuksen (ks. Sacks mts. 3): kertomuksen, joka liittyy johonkin edellä kerrottuun. Perfektin käyttö niissä liittyy toisen kertomuksen asemaan ja palvelee kerrottavuuden luomista.

Palaan nyt edellä näytettyihin esimerkkeihin 13 ja 15 analysoiden niitä tarkemmin.

13b. Syntymäpäiväkutsut: Debyytti

- 01 Mella: h(h)a[l(h)u- .h kɪssa] parka?
 02 (): [(voi: kauhea)]
 03 (.)
 04 (): eh he he [he
 05 Henna: [mut onneks se oli ↓ma:itoo.
 06 Sanna: ni[i (mut oliha se mukiki)
 07 (): [heh heh heh
 08 Noora: ↑ih hih hi [hi hi
 09 Sanna: [(°tai j(h)ota[in°
 10 (): [eh[he .hhh=
 11 Raita: [°mm°
 → Noora: =on meiän äiti **pudottanu** kerran ɛamppelein suoraan
 13 kissan maito[kuppiiɛ.=
 14 (): [eh(h)
 15 Sanna: =hi hi hi .hh
 16 Noora: semmose (0.3) [paksun p(h)osl(h)iinik(h)ip(h)on
 17 Sanna: [.ih .ih .hhh
 18 Noora: v(h)ie(h)l hi [hi
 19 Sanna: [.h(h)h[hh
 20 Noora: [se yritti tähdätä sitä (.)
 21 koukkuun katossa [ja meniki [hʉtikɪs.
 22 Leena: [joo:., [joo:.
 23 (0.6)
 24 (): .h[()
 25 Noora: [SE OLI KAAMEE sotku kuulkaa [mikä tulee ku
 26 (): [kehh
 27 Noora: tommone (.) posliinikippo hajoo (0.3) ɛmʉllat
 28 leviää ja m:aito hi hi hi hi

Tässä Noora aloittaa kertomusta siitä, kuinka hänen äitinsä pudotti kukka-amppelein kissan maitokuppiin. Juuri edellä Veijo on kertonut, kuinka hän käydessään Nooran luona löi päänsä lamppuun sillä seurauksella, että lamppu putosi pöydälle ja kaatoi maitomukin, jolloin maito valui lattialla olleen kissan päälle. Kertomuksen vastaanottajista Mella säälittelee kissaa (r. 1) ja Henna korostaa sitä, että kaatunut aine oli kuitenkin maitoa (minkä

▷

luulisi sopivan kissalle, r. 5). Tässä tilanteessa, jossa Veijon kertomusta käsitellään, Noora tekee aloitteen uuden kertomuksen kertomiseksi. Tämä on hyvin tavallinen keino käsitellä kuultua kertomusta: vastaanottaja osoittaa sen, kuinka hän on kertomuksen tulkinut, kertomalla vastaavan toisen kertomuksen (ks. Sacks 1992: 3; vrt. myös Purra ym. 1991). Noora nostaa Veijon kertomuksesta esiin sekä kissan, maidon että jonkin esineen pudottamisesta syntyneen sotkun kertomalla kertomuksen, jossa aiheena on sotku, joka syntyi, kun äiti pudotti amppelin kissan maitokuppiin.

Äidin amppelin pudottaminen ei ilmaise tulosta eikä tilaa, josta olisi seurauksia puhehetkenä. Tapahtuma sijoittuu kokonaan menneisyyteen, vieläpä suhteellisen kaukaiseen menneisyyteen. Mikä on siis se yhteys nykyhetkeen, jota Noora ilmaisee asettamalla kertomuksensa aloituksen perfektiin eikä imperfektiin?

Yhtenä mahdollisena selityksenä sille, että kertomuksen aloitus on perfektissä, voisi tarjota sitä, että Noora ei olisi ollut itse todistamassa amppelin pudottamista, vaan olisi kuullut siitä jälkeensä esim. äidiltään ja aikamuodon valinnalla Noora ilmaisisi kertovansa toisen käden tietoa. Mutta tämä tulkinta kuitenkin kumoutuu, kun kertomusta tarkastellaan pitemmälle. Noora nimittäin kuvaa syntyneitä sotkuja aivan silminnäkijän tyyliin, elävästi ja yksityiskohtaisesti (r. 20–21, 25 ja 27–28). Kuvauksessaan hän viittaa tapahtumaan imperfektissä (*yritti, meniki, oli*) ja korostaa lausumaansa huomionkohdistimella *kuulkaa*. Mukana ei ole enää mitään toissijaista tietoa tai päättelyä osoittavaa aines-

Pikemminkin näyttää siltä, että perfektin tehtävänä on tässä palvella kerrottavuuden luomista. Tehokas keino kerrottavuuden luomiseksi on osoittaa, että kertomus on relevantti käsiteltävän aiheen kannalta, että se liittyy meneillään olevaan topiikkiin. Noora ei kerro mitä tahansa tarinaa vaan »toisen» kertomuksen, joka liittyy edelliseen kertomukseen. Hänen valitsemansa aikamuoto korostaa kertomuksen kerrottavuutta. Se ilmaisee, että hän tarjoaa kertomusta, jolla on yhteys puhehetkeen: se liittyy juuri siihen teemaan, josta puhutaan, ja on sitä kautta relevantti vuoro tässä keskustelun kohdassa. Aikamuodon valinta on yhteydessä siihen sekventiaaliseen asemaan, jossa kertomus tuotetaan, »toisen kertomuksen» paikkaan. Perfektillä merkitty yhteys nykyhetkeen on yhteyttä meneillään olevaan keskusteluun, sen teemoihin ja rakenteeseen.

Erityisen paljastava on esimerkki 15, jonka toistan tässä laajennettuna.

15b. Syntymäpäiväkutsut: Suklaarasiat

- 01 Raita: [heh heh]
 → Leena: >mut KERRANham mä] unohdij ju[naan<
 03 Sanna: [Evoim mä soittaa
 04 ↑onks näkyny yhtä opis[k(h)elijakorttia ja yhtä
 05 Leena: [nii::
 06 Sanna: katrillij(h)uusto(h)aE .heh hihi [.hhh
 07 Noora: [↑heh heh [heh heh
 08 Leena: [mut-
 09 Leena: mää oon<=
 10 Sanna: =.aah=
 → Leena: =mä **oon unohtanu** junaan sillan kaks vuot takaperin
 12 joulunaikaan ni (.) krhm viis Marabuun
 13 suklaakonvehtirasiaa jotka mä
 14 [olin[ostanu äitini puolesta]=
 15 (.): [äts[hhh

- 16 Sanna: [<hir:vee:tä>hh]
 17 Noora: =<vg:i[: k a : m [a l a>
 18 Leena: [JA< [<PUISTOLASSA> jäin junasta veke
 19 ni huomasin heti ku tulij junasta veke että nyt ne
 20 suklaa askit jäi .hh ja sitte mä menin s- heti (.)
 21 sanomaa sinne alas et soittakaa nyt Tikkurilaa ja
 22 junaan et onko ja .h e:i: ei ollu ja (0.3)

Sekvenssi, johon kertomus liittyy, on samantyyppinen kuin esimerkissä 13b. Tämä esimerkki on tilanteesta, jossa on kerrottu jo useita kertomuksia, joiden teemana on jonkin tavaran menettäminen siten, että tavara on unohtunut jonnekin, mistä sitä ei ole koskaan löydetty. Rivillä 2 Leena tekee aloitteen kertoakseen uuden vastaavanlaisen tarinan. Hänen aloituksensa kuitenkin keskeytyy, kun Sanna palaa kadottamaansa juustoon ja lupaa soittaa löytötavaratoimistoon sen perään (r. 3–4, 6). Rivillä 8 Leena aloittaa uuden yrityksen, mutta vasta kolmannella yrityksellä (r. 11) hän pääsee todella alkamaan kertomuksen siitä, kuinka hän unohtaa viisi suklaarasiaa junaan ja käskää soittaa niistä, mutta ei saa niitä takaisin. Kertomus on siis monella tavalla kytköksissä aiempiin kertomuksiin.

Leenan kertomus sijoittuu kokonaan menneeseen aikaan. Siinä on jopa erittäin huolellisesti määriteltynä se mennyt hetki, jolloin rasiat jäivät: *sillon kaks vuot takaperin joulunaikaan*. Kuten edellä totesin, yleinen käsitys on, ettei prototyyppinen perfektiksi esiinny samassa lauseessa tiettyyn menneeseen hetkeen viittaavan adverbien kanssa. Tällainen tarkka menneen hetken määrittelemineen perfektilauseessa on tässä kontekstissa mahdollinen siksi, että tässä perfektin keskeinen funktio ei ole suhteuttaa kuvattua tapahtumaa sisällön tasolla ajallisesti puhehetkeen. Sen sijaan kyse on samasta asiasta kuin äskeisessä esimerkissä: perfektiksi kertomuksen aloituksen aikamuotona korostaa kertomuksen yhteyttä meneillään olevan keskustelun teemaan ja rakenteeseen ja sitä kautta kertomuksen merkittävyyttä siinä sekventiaalisessa asemassa, jossa se tuotetaan.

Paljastavaa on myös se, että Leena aloittaa kertomuksensa ensin imperfektissä (r. 2). Aloitus ei onnistu vaan jää muiden puhujien vuorojen alle, ja Leena keskeyttää. Kun hän yrittää uudelleen, hän muuttaa aikamuodon perfektiksi. Perfektissä tehty aloitus on tehokkaampi — Sannan viimeisen naurahduksen jälkeen (r. 10) muut hiljenevät ja Leena saa tilan kertomukselleen.

PUHujan JA VASTAANOTTAJAN VALTA

Lopuksi haluan vielä tuoda korostetusti esiin näkökulman, joka toki on ollut analyysseissa mukana jo aiemmin: sen, että perfektin ilmaiseman puhehetken relevanssin laatu on puhujan ja vastaanottajien yhdessä rakentama. Relevanssia ei voi tarkastella yksinomaan puhujan näkökulmasta. Perfektin avulla puhuja tarjoaa asiaansa sellaisena, että sillä on yhteys juuri käytävään keskusteluun. Mutta millaiseksi tämä yhteys muodostuu, riippuu myös vastaanottajien panoksesta.

Seuraavassa keskustellaan piparkakkujen leipomisesta.

16. Joulukahvit: Jarin torttu

- 01 Keijo: piparkakut on sittem mun (0.4) [mum pais:tamia.
 02 Raija: [eiks oo ihanaa
 03 ku on näin:: näin [iso pö:ytä hei,

▷

→ Sini: [mut< meiäm Marjut ov vähän
→ **käyttänym** muott_{ii}?,
06 (0.6)
07 Liisa: nii [Marjut on vähän: °niin° Marjut on vähän]=
08 Keijo: [< o::n il::mam muuta, >]=
09 Sini: =mm::=
10 Keijo: =siis ↑itte asias se on tal_kkootyö[tä
11 Liisa: [ja< (.) ja
12 NYT JAri söi:: °ee° M:arjut (.) sen: Ku sä
13 leivoit Jarilles sen
14 (.)
15 Keijo: tortun.=

Keijo kehuu työnsä tuloksella (r. 1): piparkakut, jotka ovat pöydässä, ovat hänen aikaansaannostaan. Riveillä 4–5 Sini ilmaisee toisen piparkakkujen tekijän käyttäen perfektii: *mut< meiäm Marjut ov vähän käyttänym muott_{ii}*. Marjut on Sinin kaksivuotias tytär, Keijo ja Liisa ovat Marjutin isovanhemmat ja Sinin appivanhemmat. Marjut on leiponut isovanhempien kanssa niin, että Sini ei ole ollut mukana (tämä käy ilmi aineistosta hiukan myöhemmin).

Sini kertoo Marjutin osallisuudesta piparkakkujen leipomiseen. Miksi hän käyttää perfektii eikä imperfektii (»mut meidän Marjut käytti myös vähän muottia«)? Tälle tarjoutuu kaksi eri selitystä. Ensinnäkin voidaan vielä kerran palata kysymykseen perfektin evidentialisuudesta. Olisiko kyse siitä, että Sini merkitsee tempusvalinnallaan sen, että hän ei ole itse ollut näkemässä Marjutin leipomispuuhia vaan kertoo kuulemaansa tai pääättelemäänsä tietoa?

Toisaalta, suomen tempuksia kuvanneiden mukaan (ks. esim. Ikola 1964: 102) imperfekti sijoittaa tekemisen kokonaan menneeseen aikaan, ilman yhteyttä nykyhetkeen. Jos Sini puhuisi muotin käyttämisestä imperfektissä, hän tulisi mitätöineeksi käyttämisen merkityksen lopputuloksen kannalta: Marjut käytti muottia, mutta sillä ei ole merkitystä piparkakkujen valmistumiselle. Kun on kyse kaksivuotiaan leipomisesta, tämä lienee lähempänä totuutta. Sini kuitenkin puhuu asiasta niin kuin Marjutin panoksella olisi merkitystä. Tempusvalinnan motivaationa voi siis olla myös se, että hän nimenomaan merkitsee Marjutin toiminnan relevantiksi lopputuloksen, piparkakkujen olemassaolon, kannalta.

Jälkimmäinen tulkintavaihtoehto, relevantiksi merkitseminen, on se, johon keskustelukumppanit tarttuvat. Relevantiksi merkitseminen saa vahvistusta Liisan ja Keijon seuraavista vuoroista. Rivillä 7 Liisa alkaa toistaa osaa Sinin vuorosta säilyttäen tempuksen, *nii Marjut on vähän: °niin° Marjut on vähän*, vaikka vuoro jääkin Keijon vuoron alle ja keskeytyy. Koska Liisa on ollut mukana leipomisessa, hänen perfektinsä motivaationa ei voi olla evidentialisuus; pikemminkin hän toistamalla Sinin muotoilun tarttuu Sinin luomaan merkittävyuden vaikutelmaan ja vahvistaa sen omasta puolestaan.

Myös Keijo reagoi Sinin vuoroon vahvistamalla Marjutin toiminnan merkityksellisyttä. Hän toteaa, että Marjut on *ilman muuta* käyttänyt muottia ja että oikeastaan piparit siis ovat syntyneet talkootyönä (r. 10). Näin hän torjuu aiemmasta muotoilustaan *mun paistamia* sen tulkintamahdollisuuden, että hän olisi tehnyt piparit kokonaan yksin, ja korostaa Marjutin kanssa yhdessä työskentelemisen merkitystä kutsumalla toimintaa talkootyöksi.

Tämä esimerkki näyttää havainnollisesti sen, kuinka keskustelussa »neuvotellaan»

merkityksistä (vrt. Hakulinen 1989: 47). Aikamuodon valinnalla ei ilmaista asiointiloja sellaisina kuin ne ovat vaan tarjotaan ne tietynlaisina, ja vastaanottajat muokkaavat niitä edelleen. Kyse on siitä, millaisiksi asiat tehdään aikamuodon valinnalla, mitä merkityksiä keskustelijat yhdessä niille antavat. Tässä Sini valitsemallaan aikamuodolla tarjoaa tapahtumalle tiettyä merkitystä, johon Liisa ja Keijo reagoivat vahvistamalla. Lopputuloksena on saavutettu yhteisymmärrys siitä, että pienen tytön piparkakkumuotin käyttäminen nähdään toimintana, jolla on merkitystä piparkakkujen valmistumiselle.

POHDINTAA

Esittämäni aineistoanalyysit perfektin käytöstä suomalaisessa keskustelussa tuovat ilmi kaksi seikkaa, jotka vaikuttavat perfektin merkityksen kuvaamiseen yleisemmin. Ensinnäkin aineistoni vahvistaa suomen osalta sen, mitä Dahl (1985: 133–134) on todennut eri perfektityyppien päällekkäisyydestä. Niitä eri merkityksiä, joita perfektille on universaali-kieliopeissa tarjottu, ei tarvitse nähdä toisistaan irrallisina. Perusmerkitys, menneen tapahtuman tarjoaminen puhehetken kannalta relevanttina, saa eri tulkintoja eri konteksteissa ja sen mukaan, millaista toimintaa perfektissä oleva verbi ilmaisee.

Toiseksi, nämä aineistoanalyysit ovat tuoneet esiin sen, että tempuksen valinnalla on aikasuhteiden ilmaisemisen lisäksi keskustelun rakennetta ja osallistumiskehikkoa säätelevä funktio. Niinpä perfektillä ilmaistulla tapahtumalla tai tilanteella ei tarvitse olla sellaista ajallista yhteyttä puhehetkeen, joka ilmenisi sisällön tasolla niillä tavoilla, joita Comriesta lähtien on pidetty tutkimuksen lähtökohtana; perfektin ilmaisema puhehetken relevanssi voidaan käsittää myös niin, että perfektin funktiona on merkitä vuoro relevantiksi meneillään olevan keskustelun rakenteen ja teemojen kannalta. Silloin *puhehetki* on käsitettävä niin, että siinä on keskeisellä sijalla juuri käynnissä oleva keskustelu: se toiminta, joka puhehetkellä tapahtuu.

»Yhteys puhehetkeen» on siis käsitettävä paitsi sisällön tasolla, jota perinteisesti on tarkasteltu, myös yhteytenä keskustelun rakenteeseen tai siihen toimintaan, johon puhuja kutsuu muita keskustelijoita osallistumaan. Perfektillä voidaan esimerkiksi merkitä esitetty asia perusteluksi edellisessä vuorossa esitetylle väitteelle (esimerkki 5) tai osoittaa tarjotun kertomuksen yhteyttä meneillään olevaan teemaan (esimerkit 13–15). Toisaalta perfektin voi toimia yhtenä keinona kutsua keskustelukumppaneita mukaan johonkin yhteiseen toimintaan, esimerkiksi yhdessä nauramiseen (esimerkki 1), yhteiseen kuvitteluun (esimerkki 10) tai lapsen toiminnan merkitykselliseksi tekemiseen (esimerkki 16). Tietyn tempuksen valintaan on keskustelussa aina jokin syy, ja valinta myös vaikuttaa keskustelun kulkuun. Valitsemalla perfektin puhuja nimenomaan tarjoaa vuoroaan merkityksellisenä keskustelussa meneillään olevan toiminnan kannalta ja kutsuu muita osallistujia vahvistamaan tätä relevanssia. Tätä vaikutusta ei esimerkiksi imperfektillä ole.

Tällaisten funktioiden havaitseminen edellyttää näkökulman muutosta: aikamuotoja on tarkasteltava laajemmassa kontekstissa kuin yleensä on tehty. Kontekstistaan irrotetut tai tutkijan itse konstruoimat esimerkkilauseet eivät voi tuoda ilmi merkityksiä, jotka liittyvät keskustelun jäsentämiseen ja merkitysten rakentamiseen puhujien yhteistyönä. Niin kauan kuin keskustelukontekstin merkitys sivuutetaan, ei kuvaus perfektin eikä minkään muunkaan deiktisen kategorian merkityksestä voi olla täydellinen.

▷

LITTEROINTIMERKIT

.	voimakkaasti laskeva intonaatio
,	lievästi laskeva intonaatio
?	voimakkaasti nouseva intonaatio
?,	lievästi nouseva intonaatio
↑	sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓	sana lausuttu ympäristöä matalammalta
–	alleviivattu tavu painotettu (esim. heti)
[]	päällekkäispuhunnan alku / loppu
(.)	mikrotauko: 0.2 sekuntia tai vähemmän
(0.4)	pitempi tauko; pituus on ilmoitettu sekunnin kymmenesosina
=	kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta
> <	nopeutettu jakso
< >	hidastettu jakso
° °	muuta puhetta hiljaisempi jakso
AHA	(kapiteelit) äänen voimistaminen
:	venytetty äänne (esim. e::i)
s ⁱ tä	(rivinylinen kirjain) äänne normaalia lyhyempi
e _a tt _a	(rivinalinen kirjain) vokaali äännetty soinnittomasti
.hhh	sisäänhengitys
hhh	uloshengitys
.joo	(piste sanan edessä) sana lausuttu sisäänhengittäen
(h)	naurua sanan sisällä
£ £	nauravalla äänellä lausuttu jakso
# #	nariseva ääni
si-	(tavuviiva) sana jää kesken
<	katko sanan lopussa (esim. et<)
@ @	äänen laadun muutos
(tai)	epävarmasti kuultu jakso
(- -)	sana, josta ei ole saatu selvää
(- - -)	pitempi jakso, josta ei ole saatu selvää
(())	kaksoissulkeiden sisällä litteroijan kommentit

LÄHTEET

- BYBEE, JOAN – PERKINS, REVERE – PAGLIUCA, WILLIAM 1994: The evolution of grammar. Tense, aspect and modality in the languages of the world. The University of Chicago Press, Chicago.
- COMRIE, BERNARD 1976: Aspect. Cambridge University Press, Cambridge.
- DAHL, ÖSTEN 1985: Tense and aspect systems. Blackwell, Oxford.

- GOODWIN, CHARLES 1981: Conversational organization. Interaction between speakers and hearers. Academic Press, New York.
- 1984: Notes on story structure and the organization of participation. – J. M. Atkinson & John Heritage (toim.), Structures of social action s. 225–246. Cambridge University Press, Cambridge.
- GOODWIN, CHARLES – HERITAGE, JOHN 1990: Conversation analysis. – Annual Review of Anthropology 19 s. 283–307.
- HAKULINEN, AULI 1989: Keskustelun luonnehtimisesta konteksti- ja funktionaalisten tekijöiden nojalla. – Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja I s. 41–72. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- HAKULINEN, AULI – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1992: Finnish *kato*: from verb to particle. – Journal of Pragmatics 18 s. 527–549.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1991: Velipojalta kuultua: kuinka aikamuodot jäsensivät kertomusta? – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi & Mirja Saari (toim.), Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä s. 77–86. Suomi 158. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HERITAGE, JOHN 1996: Harold Garfinkel ja etnometodologia. Gaudeamus, Helsinki.
- IKOLA, OSMO 1964: Lauseopin kysymyksiä. Tutkielmia nykysuomen syntaksin alalta. Tietolipas 26. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KUIRI, KAIJA 1984: Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LARJAVAARA, MATTI 1990: Suomen deiksis. Suomi 156. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LAURY, RITVA 1995: The interactional dynamics of demonstratives: The emergence of the definite article *se* in spoken Finnish. Julkaisematon väitöskirja. University of California Santa Barbara. Ilmestyy teoksena Ritva Laury: Demonstratives in interaction. The emergence of a definite article in Finnish. John Benjamins, Amsterdam.
- LEVINSON, STEPHEN C. 1983: Pragmatics. Cambridge University Press, Cambridge.
- LINDSTEDT, JOUKO 1983: The past is present: notes on the perfect tense. – Fred Karlsson (toim.), Papers from the seventh Scandinavian conference of linguistics I s. 246–259. Publications of the Department of General Linguistics, University of Helsinki 9.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: Suomen kielioppi. WSOY, Helsinki.
- PURRA, PIA – RAEVAARA, LIISA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA – TAINIO, LIISA 1991: »Joku oli sanonut jotain lapsista». Arkikertomukset heijastamassa ja rakentamassa naisten kokemuksia. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi & Mirja Saari (toim.), Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä s. 17–42. Suomi 158. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SACKS, HARVEY 1984: Notes on methodology. – J. M. Atkinson & John Heritage (toim.), Structures of social action s. 21–27. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1992 [1968–1972]: Lectures on conversation 2. Toimittanut Gail Jefferson. Blackwell, Cambridge.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1995: Pronominit *tämä*, *tuo*, *se* ja *hän* viittaamassa keskustelun osallistujaan. Licensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

▷

THE MEANING OF THE PERFECT TENSE IN FINNISH IN THE LIGHT OF CONVERSATIONAL DATA

The article takes a fresh look at existing descriptions of the meaning and use of the perfect tense in the light of analysis of data from real conversations. The starting point is Comrie's (1976) much used definition, which states that the perfect is used to indicate the continuing present relevance of a past situation. With reference to conversational data, the writer discusses the nature of the concept 'current relevance' and considers what a more precise analysis of the moment of speech can contribute to earlier descriptions of the expressive power of the perfect.

Conversational data is shown to reveal uses for the Finnish perfect tense which are connected with regulating the conversation structure and participation framework. On the one hand, the perfect functions as a means by which the speaker marks her/his utterance as a justification for a previously presented statement or view, or shows that what s/he is about to say forms part of the ongoing narrative chain; on the other hand, the perfect allows the situation or event to be presented as open for discussion by other participants, or allows the strength of common ground between speakers to be explored.

The article does not seek to put forward a new, comprehensive theory of the meaning of the Finnish perfect tense; the intention is only to demonstrate the utility of changing the viewpoint in descriptions of grammatical categories. Essential to understanding the current relevance denoted by the perfect is the way in which the moment of speech is perceived. In a conversation, the present, connected to the past, is the action currently in progress, the topics and structures of the conversation. Current relevance can then be understood as the relevance of the action: using the perfect, the speaker indicates the relevance of his turn in relation to the action that is ongoing in the conversation. The type of current relevance denoted by the perfect is also determined jointly between the speaker and the hearers, and cannot be examined exclusively from the viewpoint of the speaker.

The data used in the study consists of 75 minutes of everyday conversation recorded and transliterated, in which there are altogether 62 occurrences of the perfect tense. The method used is ethnomethodological conversation analysis.■

Kirjoittajan osoite (address):
*Suomen kielen laitos, PL 25 (Franzeninkatu 13),
00014 Helsingin yliopisto*
Sähköposti: *Seppanen@Ling.Helsinki.Fi*